

Verslag bijeenkomst Landelijk Platform Sociale Veranderkunde (LPSV)

Zwolle, 16 november 2023

Aanwezig: Anneke van de Pavert, Antoon Duijnker, Suzanne Bunnik, Jan Swagerman, Liesbeth Toet, André Ponger, Marloes Verhoeven, Monique Ortlep, Gerard Donkers en Nelly Labrie (verslag).

Inleiding

Gerard: Welkom op deze tweede bijeenkomst van het landelijk platform sociale veranderkunde. Jullie hebben het prachtige verslag van de eerste bijeenkomst, gemaakt door Nelly Labrie, gekregen ter informatie. In de toekomst gaan we hier onderzoek op doen.

De agenda van vandaag is:

- Rondje kennismaking en nieuws
- Mijn eigen ondernemerschap als verandertraject van Monique Ortlep
- Verandertraject over stedelijke verduurzaming van Frits Raaphorst
- Afspraken vervolg

1. Rondje kennismaking en nieuws

Anneke: Ik woon in Zwolle. Ik heb de Sociale Academie in Driebergen gevolgd, richting cultureel werk. Een jaar geleden heb ik samen met andere vrouwen in het kader van *Orange the world* bijeenkomsten en een tentoonstelling georganiseerd met beelden van vrouwen die te maken hebben gehad met seksueel geweld. De mensen konden de verhalen van de vrouwen ook beluisteren. We zullen daar volgend jaar mee verder gaan. Ik ben zelf ervaringsdeskundige en het was voor mij belangrijk om daar, in het kader van mijn afscheid als bestuurder van het Zwols Vrouwenplatform, iets mee te kunnen doen. Ik wil daar wel mee verder gaan, ook samen met Liesbeth.

Gerard: Dat zou je als verandertraject hier in het landelijk platform willen bespreken?

Liesbeth: De vraag daarbij is hoe we die motor in Zwolle in gang kunnen zetten. Er is ook sprake van een sociaal-culturele verandering, waarbij we heel anders met elkaar omgaan. Het was succesvol, maar het blijft bij een bepaalde groep van geïnteresseerden en de vraag is dan hoe je zo'n balletje verder aan het rollen krijgt.

Nelly: Dan gaat het om een vliegwieleffect.

Gerard: Dat is een mooie verandervraag: Hoe krijg je dat op gang, wat is daarvoor nodig?

Anneke: Ik heb nog veel meer vragen. Mijn zoon zit in een echtscheidingsproces. Dat doet ook wat met mij. Ik ben oppas van zijn twee zonen en ben erg betrokken bij mijn schoondochter die uit China komt en hier geen familie heeft. Wat doet dat met mij en met mijn ideeën over kinderen opvoeden en relaties. Dat houdt me ook bezig het afgelopen jaar. Verder ben ik lid van een 'Probusgroep' voor gepensioneerde vrouwen die een maatschappelijke functie hebben gehad. Die komen maandelijks bij elkaar. Dit idee is overgewaaid uit Engeland en is voor mensen die geen netwerk meer hebben binnen hun werk, maar daarbuiten wel graag een netwerk willen opbouwen. Ze geven bijvoorbeeld lezingen aan elkaar. Ik ben dit jaar voorzitter. We hebben inmiddels gespeed-date om elkaar te leren kennen, maar ik wil het daarnaast eigenlijk met deze groep ook hebben over wat we

als groep kunnen doen aan de toestand in de wereld, met name ook rond Gaza. We hebben vanmorgen een videoverbinding gehad met Beiroet. Daar werkt een dochter van een van onze groepsleden. Zij is onder andere correspondent bij BNN/VARA en zij heeft aan ons uitgelegd hoe er in Beiroet en het Midden-Oosten wordt gedacht over wat er nu gebeurt in Israël en Gaza, hoe dit ontstaan is, maar ook over de vraag wat wij kunnen doen. Daar kunnen we misschien nog eens op terugkomen.

Gerard: Je noemt dus eigenlijk drie interessante verandertrajecten: Seksueel geweld tegen vrouwen, de situatie rond de echtscheiding van je zoon en de Probusgroep over Gaza.

Antoon: Hij houdt zich al langere tijd vooral bezig met verandertrajecten binnen organisaties. De belangrijkste vraag die mij bezighoudt is: Hoe houden mensen zich staande, kijkend naar alle krachten die inwerken op maatschappelijk veranderingen. Want je ziet dat mensen ontzettend onder druk staan en proberen er nog wat van te maken. Hoe redden ze dat? Gaan ze op aspecten zitten? Gaan ze van stijl veranderen? Proberen ze met behulp van anderen zaken in beweging te brengen? Kortom: Hoe hebben al die goedbedoelde veranderingen effect op individuen, bestuurders, veranderaars en hoe blijven die daar gezond in?

Gerard: Heb je hier sinds de vorige bijeenkomst iets interessants over te melden?

Antoon: Als ik het woord *dynamiek* gebruik en ik kom net uit een gesprek met zo'n bestuurder, dan is die dynamiek groot. Ik vind het buitengewoon interessant en zou een hele kleine casus in kunnen brengen, maar ik ga daar nu even niet op in, want dan breek ik los.

Gerard: Ik stel die vraag omdat ik het interessant zou vinden dat mensen steeds in ons beginronde iets vertellen over ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in het verandertraject dat voor hen belangrijk is.

Antoon: Het is wel lastig dat we dan aan tafel zitten met mensen die dat verhaal niet kennen. Hoe brengen we daar dan continuïteit in aan en hoe zorgen we ervoor dat zo'n verhaal begrepen wordt?

Gerard: We hebben in elk geval een uitgebreid verslag en we veronderstellen dat mensen dat lezen.

Antoon: Ik waardeer jouw vertrouwen daarin ...

Suzan: Ik heb een onderzoek uitgevoerd over de transitie in het sociaal domein, een onderzoek dat door Gerard en Nelly was gestart. Vanuit mijn gemeentelijke achtergrond is de transformatie van het sociaal domein mijn onderwerp. De casuïstiek, afkomstig van zo'n tien cursussen, aangevuld met enkele nieuwe door mij gehouden interviews, heb ik verwerkt en er een samenhangend verhaal van gemaakt, met conclusies en aanbevelingen. Het wordt via de Kring Andragologie uitgebracht in januari 2024. Daarna zou het voor mij leuk zijn om te kijken naar mijn eigen aanbevelingen. Wat vinden jullie daarvan, wat herkennen jullie daarin, enzovoort.

Gerard: En wat heb je er ook zelf van geleerd.

Suzan: Een ander verandertraject is, dat ik woon in een groep met 82 woningen, energie neutraal en met eigen moestuinen. Ik woon daar nu twee jaar en we zijn druk met het vormen van een gemeenschap en alles wat daarbij hoort. Vorig jaar was de fase van het vooral leuk hebben met elkaar. Nu zitten we in een fase waarin de macht wordt uitgevochten: Wie heeft het hier voor het zeggen? Wat is jouw inbreng? Wat is mijn inbreng? Wie besluit over wat? Dat is op zich ook een heel interessant traject om te bespreken.

Jan: Ik ben andragoloog. Dat is het mooiste vak, want niemand weet wat het is. Dus hij zal wel gelijk hebben in wat hij zegt (Ik ben een beetje cynisch). Ik ben ooit vakgroep coördinator geweest van een niet bestaande vakgroep bij de IVA. Dus verhalen van veranderingen van mezelf heb ik als vakgroep coördinator meegemaakt. Ik ben buurtwerker geweest en ik heb nooit iets aan de theorie gehad. Als Amsterdamse hippie ben ik in Katwijk gaan werken. Ik ben m'n eigen weggetje gegaan.

De actualiteit is dat ik vanochtend een boos stuk op facebook heb geschreven, want in Vrij Nederland van vandaag staat een pagina lang artikel over een journalist die in de achterbuurt van Den Haag is geweest. Het lijkt wel alsof hij op Mars is geweest. Hij keek z'n ogen uit. Mijn commentaar is heel simpel: Hoe kan het zijn dat wetenschappers, welzijnswerkers, zendelingen, goedwillenden nog nooit de verhalen van mensen serieus hebben genomen? Dan moet je een journalist hebben die in Vrij Nederland schrijft over hoe het allemaal in elkaar zit. Als je iets wilt doen en dat hoeft niet eens wetenschappelijk te zijn, ga dan eens luisteren en wees stil. Ik ben zelf vijf jaar in Katwijk geweest en een van de stagiaires zei: Katwijk is toch een beetje een apart wereldje. Maar er werd ook gezegd: Wij zijn geen Katwijkers, want onze familie is hier pas 600 jaar geleden komen wonen. Ik noem het kolonialisme: zoals we naar Afrika gingen, gaan we naar Katwijk. We gaan die arme mensen helpen, want zij zijn nog niet zo ver. Ik zei: "Jongens, ik heb een salaris om jullie te helpen, wat kan ik voor jullie doen?". Het antwoord was: "Een Katwijker heeft geen problemen, want die ga je niet in 10 minuten aan een wildvreemde vertellen". Ik heb er een jaar gewoond en heb een heel boek met Katwijkse verhalen gemaakt. Dat was een heel proces. Ik kon het niet laten om vanochtend te reageren op het verhaal uit Vrij Nederland. Laten al die welzijnswerkers en wetenschappers hun eigen projecten doen. Maar luisteren naar mensen kost jaren tijd om de problemen helder te krijgen.

Ik ben dus bezig geweest met story-telling en verhalen. Ik ben narratief coach. Ik ben de eerste die dat met verhalen deed: van Rood Kapje tot mensen van Philips of een uitvaart...alles is een verhaal. Alleen sociaal werkers hebben dat niet gezien, want het past niet bij hen, ze werken achter computers. Maar verhaal is oogcontact. Mijn leven zit nu in een nieuwe fase. Ik ben net verhuisd naar Westenwolde.

Ik wil dat we verhalen van mensen serieus nemen en dat betekent dat welzijnswerk niet als een journalist iets interessants maakt, maar net als ik in vijf jaar iets van Katwijk geproefd heb en ook respect heb gekregen. Want zij redden het op hun manier toch maar. Aan de andere kant baal ik er ook van dat therapieën allemaal over microniveau gaan. Maar kijk naar Europa, naar Oekraïne, dan gaat het daar niet over. Op mijn leeftijd ben ik ook een beetje boos op de ouderenzorg. Ouderen doen maar één ding en dat is gezellig doodgaan. Daar houden ze zich mee bezig. Door verhalen kun je de wijsheid door de generaties heen doorgeven. Als ik naar mijn vader kijk die de hongerwinter heeft meegemaakt en ik kijk naar Oekraïne, dan is er zoveel wijsheid om door te geven. Dat doen die zogenaamde deskundigen niet.

Gerard: Ik merk dat je veel te vertellen hebt rond storytelling. Is je verandertraject goed benoemd met de titel: Hoe kunnen welzijnswerkers en wetenschappers de verhalen van de mensen meer serieus nemen?

Jan: Door eerst je mond te houden en te gaan luisteren naar hoe zij overleven. Ik heb heel veel respect voor mensen hoe zij in de meest rare situaties overleven. Daar kun je veel van leren in plaats van ze bekeren.

Gerard: Met dat bekeren ben je zelf ook bezig geweest?

Jan: Ja, dat is mijn vak.

Gerard: Is het interessant om dit als een verandertraject in het platform te bespreken?

Jan: Ik doe niet anders. Ik zit nu heel actueel met een verhuizing, kinderen zijn groot, ik heb geen idee wat ik de komende tijd ga doen. Hier heb ik al een boek over gemaakt, maar als ik mijn ei kwijt kan, vind ik het prima.

Gerard: Dan zou jij kunnen bepalen wat wij vóór de bespreking kunnen lezen. Dan zijn mensen in de gelegenheid zich voor te bereiden met vragen.

Jan: Er speelt bij mij een gedachte. Anneke, ben jij bekend met de Ridder van Zweden? De Ridder van Zweden was een held van Westerwolde en dat was een ridder, maar het was een roofridder. Nou heb ik veel over veranderingsprocessen geleerd, maar een roofridder, daar heb ik wat moeite mee. De roofridder wordt in Westerwolde geëerd. Het zijn allemaal goedgeoeders in Westerwolde. Ze willen de wereld verbeteren en Jezus bidt voor ze. Maar ik zou met jullie een spel willen helpen ontwikkelen: *Op zoek naar de roofridder in jezelf*. Kijk naar de Oekraïne. Het verhaal van de Ridder van Zweden is een afschuwelijk verhaal. Ik zou een dilemmaspel willen ontwikkelen waarin je niet alleen kijkt naar de goedgeoeder in jezelf. Ik ben ook niet zo heilig. Ik ben ook een beetje een roofridder als ik in een andere situatie kom. Ik zou dus een soort spel willen ontwikkelen om op zoek te gaan naar de roofridder in jezelf. Als er honger is, dan gaat het om: Ga jij d'r aan en ik niet.

Gerard: Jij bepaalt wat je inbrengt en dan gaan wij er vragen over stellen wat we dan in verband brengen met sociale veranderingen.

Jan: Ik bied eigenlijk aan om mee te denken over het ontwerpen van een spel, dus niet om een lezing te houden. Wie wil er met mij werken aan een dilemmaspel? Ik zou met een aantal mensen daarover willen stoeien.

Antoon: Je hebt je punt duidelijk gemaakt. De vraag is welke verandering heb je daarbij voor ogen om dat met ons te delen? Dus niet kijkend naar het instrument, maar naar de werking ervan.

Jan: Ja, dat doe ik, maar ik zoek ook mensen die daarmee aan het knutselen gaan.

Gerard: Het principe is dat jij materiaal aanlevert, waar jij veel over te zeggen hebt. Dan gaan we in gelijkwaardigheid met elkaar praten en ervaringen uitwisselen ten dienste van hetgeen jij als doel formuleert van jouw verandertraject.

Jan: Het is niet de bedoeling daar een monoloog over te houden, maar de vraag is wie er mee wil denken.

Suzan: Misschien is het goed om na vandaag voor jezelf te verhelderen hoe jij datgene wat je wilt, hier zou kunnen inbrengen om er wat aan te hebben.

Liesbeth: Ik ben werkzaam geweest in zorg en onderwijs. In de zorg heb ik een verandertraject uitgevoerd met betrekking tot *integrerende verpleging*. Daar ben ik een aantal jaren intensief mee bezig geweest. Het leuke is, dat als je ouder wordt je daarop kunt terugkijken, terwijl je er toen helemaal in zat en dacht: "Wat duurt het lang, voordat mensen stapjes zetten". Als je achteraf kijkt, heeft het toch heel wat opgeleverd, want nu zijn dingen waar je toen voor aan het knokken was, heel vanzelfsprekend geworden.

Gerard: Hoe zou je het verandertraject nu noemen?

Liesbeth: Integrerende verpleging is gebaseerd op de filosofie van Levinas. Dat als mensen elkaar in de ogen kijken, je opeens een verantwoordelijkheid naar elkaar voelt, terwijl het in een groep eerder een beetje vaag en onduidelijk blijft. Dat hebben we bevorderd en dat is

nu vanzelfsprekend geworden. Het is leuk om te zien, nadat je er jaren intensief mee bezig bent geweest, dat het ook wat heeft opgeleverd.

In het onderwijs ben je natuurlijk ook altijd met verandering bezig, maar dan ben je onderdeel van het grote gebeuren. Die veranderprocessen spelen zich steeds af.

Gerard: Veranderen verstaan we inderdaad ook heel breed: ook je eigen ontwikkeling in je denken en je onderzoeken.

Liesbeth: Ik zie het ook bij mijn dochter. Die is nu bezig om duurzaamheid geïmplementeerd te krijgen binnen haar organisatie. In telefoongesprekken met haar komt hetzelfde naar voren als waar ik toen mee zat: Wat heb je toch veel mensen die tegen je in gaan en zeggen: "Dat kan helemaal niet". Je krijgt agressie op je af. Daar zit zij dan ook middenin. Maar na een aantal jaren zie je toch wel resultaat. Maar als je er middenin zit, is dat resultaat niet zo duidelijk.

Gerard: Hoe betitel je jouw verandertraject? Wat vind je echt interessant om te bereiken? Een verandertraject heeft expliciet of impliciet altijd een bepaalde doelrichting om te bereiken. Je begon met Levinas. In die hoek zou je een titel kunnen benoemen, waar jij hierop in zou willen gaan.

Liesbeth: Vooral het traject met Consent. Nu ben ik actief bij Amnesty. Dat is een vrijwilligersorganisatie waar je aan moet wennen. Mensen zeggen heel makkelijk af en gaan anders met verantwoordelijkheden om. Hoe krijg je daar een beetje stevigheid in? In dat traject zitten we nu.

Gerard: Het is belangrijk dat ieder een soort keuze maakt van wat een belangrijk verandertraject voor hem of haar is. Hoe zou je dat willen benoemen en waar zou je het over willen hebben? Door het thema heel generiek te maken, kun je er allerlei verschillende praktijksituaties aan hangen en dat is heel interessant.

André: Ik ben weer uitvoerend opbouwwerker in gemeente Oostellingwerf. Dat doe ik weer, omdat dat een interessante opdracht was van de gemeente, eigenlijk van de dorpen zelf. In principe zijn de dorpen mijn werkgever, als het gaat om de inhoud van mijn werk. Daarom heb ik die opdracht destijds aangenomen. Daar zijn een aantal dingen goed gelukt, vind ik. Er is een dorpskamer met de inwoners in Appelscha gerealiseerd en dat heeft toch een hele impact. Dan denk ik wel: "Dat is een kunstje dat ik wel ken, maar wat is dat kunstje nou, wat je al kent?" Het is een heel mooi traject geweest waarbij ik ook storytelling gebruik om de inwoners zelf hun verhaal te laten vertellen. Dat heeft goed gewerkt en dat werkt nog steeds goed.

Ik werk ook met een Molukse gemeenschap die op zoek is naar een identiteit. De tweede generatie is daar nog in de lead, maar de derde, vierde en vijfde generatie moeten het gaan doen. Er bestaan discrepanties tussen de generaties, waarbij de oudere generaties zich nog vasthouden aan die oudere waarden en de nieuwe generaties moeten toch meer integreren, meer Nederlander worden. Het is heel interessant en ik weet nog niet waar dat op uit gaat komen. Ik zit daar middenin.

En dan is er nog de Bloeizone Appelscha, waar in Friesland de Provincie ook mee bezig is: Hoe worden mensen vitaal en gezond oud? Wat is daarvoor nodig? In Appelscha gaat het ook om beweging en ik ben aan de slag om dat wat handen en voeten te geven.

En er is nog een traject binnen mijn eigen organisatie, een welzijnsorganisatie waar ik sinds kort werk. Zij bevinden zich in zwaar weer. De afgelopen tijd is er een hoop kwaliteit verdwenen. Ze moeten dingen anders gaan doen, anders denk ik dat ze over twee jaar niet meer bestaan. Daarbij rammel ik aan de poort.

Bij het lezen van het boek 'grondbeginselen van veranderen' stel ik de vraag wat nou de rode draad is bij al die veranderprocessen. Dat is mijn zoektocht.

Gerard: Ook bij jou denk ik, zowel het verhaal van de dorpskamer, als van de Molukse gemeenschap en de welzijnsorganisatie zelf, zijn drie belangrijke verandertrajecten. Het zou interessant zijn wanneer je een verandertraject zou kunnen benoemen dat die drie verschillende situaties overstijgt. Hoe zou je dat dan benoemen?

André: Inderdaad, daar ben ik naar op zoek. In het verslag zag ik dat Jaap ook iets dergelijks benoemde als: Wat is nou mijn rode draad?

Gerard: Precies, dan koppel je het ook aan je eigen biografie, aan je eigen ontwikkeling.

André: Dat kun je ook doen door één traject te nemen en te kijken wat je er zelf van hebt geleerd.

Gerard: Dat kan ook, maar een heldere titel geven aan je verandertraject is wel belangrijk. Wanneer je jezelf daarin ook centraal stelt, kun je er allerlei ontwikkelingen waarin je een rol hebt gespeeld bij betrekken. Bijvoorbeeld wat de relatie is tussen het succesvolle traject van de dorpskamer en dat de welzijnsorganisatie die in zwaar weer zit. Ik denk dat jij allerlei relaties kunt leggen. Dat is heel boeiend. In plaats van dat je alleen het verandertraject in een organisatie hebt, kun je als je jezelf centraal stelt meer kanten op. Dat maakt het misschien ook interessant om over jezelf iets te leren.

André: Ik ga ermee aan de slag om die rode draad te vinden.

Gerard: Ja, en probeer dan de titel van jouw verandertraject te formuleren, waarmee je bezig bent en in welk perspectief je dat wilt ontwikkelen.

Nelly: Ik kom uit het maatschappelijk werk en heb daarin verschillende functies gehad. Ik ben nu weer terug in de uitvoering van het maatschappelijk werk op basisscholen met jonge kinderen. Daar help ik hen in allerlei kleine verandertrajecten. Het is de bedoeling dat ik daarbij ga kijken naar wat de functie van het maatschappelijk werk is in het samenspel tussen kinderen en mij in de gesprekken. Dat ben ik uit aan het werken, al blijf ik daar op dit moment nog in steken.

Gerard: Dat heb je de vorige keer ook verteld. Is daar iets nieuws over te melden?

Nelly: Nee, ik ben nog niet verder gekomen. Ja in m'n hoofd wel...

Gerard: Dat kan ook een verandering zijn.

Nelly: Momenteel speelt vooral de hoest (griep) die ik ervan over heb genomen. Maar inderdaad, aan de verandering in mezelf, in mijn denken, daar kan ik ook aandacht aan besteden.

Marloes: Ik ben fotograaf/beeldend kunstenaar en ik werk bij ArtEZ Hogeschool in Arnhem. Mijn achtergrond is theater en fotografie, maar ook culturele antropologie en ontwikkelingsstudies aan de Radboud Universiteit. De kunsten en het sociale kwamen bij mij bij elkaar in een Masteropleiding die ik mee heb opgezet bij ArtEZ. In de afgelopen twee jaar hebben mijn leidinggevende en ik een aanvraag ingediend voor een Unesco leerstoel Issues Based Art Education en sociale cohesie. Dat gaat over kunsteducatie, waarbij je kijkt naar de betekenis van kunst en niet zo zeer naar het product en de techniek. De opleiding gaat eigenlijk alleen maar over verandertrajecten door middel van kunst. We werken in Arnhem met gemeenschappen, maar ook in Belfast, met katholieken en protestanten. Vorige week hebben we te horen gekregen dat de leerstoel is gehonoreerd (nog niet officieel, maar het gaat officieel worden). Dat gaat de komende vier jaar lopen. Een belangrijk verandertraject daarin is: *Hoe krijgen we het belang van kunst in de samenleving meer benadrukt?* Nog

steeds moeten we mensen overtuigen van het belang van kunst. Ook in het onderwijs: Hoe krijg je voor elkaar dat leerlingen aan de slag gaan met een thema, waarbij de kunst het vehikel, het voertuig is. Dan zie je wel wat er ontstaat. Hoe verhoud ik me tot het thema of tot de ander?

Een ander traject is de vraag hoe ik als kunstenaar mijn eigen kunst in kan inzetten in een traject. Ik ben bezig om een betekenisvol beeld te maken. Ik zit nu in een traject met een sociale wetenschapper van de Radboud Universiteit, een oud docent van mij bij ontwikkelingsstudies en antropologie. Wij willen aan de slag met het thema *moederschap*. Ik vanuit de kunst en zij vanuit de sociale wetenschap. Hoe kunnen we een samenleving creëren waarbij zorg meer tot het publieke domein gaat behoren en niet zo zeer tot het privé-domein? Zorg, gebaseerd op moederschap: *New Ethics of Care* gebaseerd op *moederen*. Waarbij we 'moederen' als een heel breed begrip beschouwen. Dus niet alleen over een biologisch kind, maar ook moederen over je tuin of in de zorg enz.

Daarover ben ik aan het lezen, maar dat gaat heel traag, want ik ben zelf ook moeder. Dit laatste traject zou ik hier het liefst in willen brengen, omdat ik daar persoonlijk in de kunst mee aan de slag ga. We willen ook kijken hoe de sociale wetenschappen en de kunsten elkaar daarin kunnen aanvullen. Op de Radboud Universiteit staan ze er nu ook erg open voor om juist ook de kunst te zien als creatieve methode van onderzoek, omdat je dan heel andere gebieden aanboort in mensen dan bij reguliere sociaalwetenschappelijke methoden. Gerard: Het thema is 'moederen'. Hoe zou jij de titel van dat verandertraject noemen?

Marloes: *Hoe gaan we naar een nieuwe ethiek van zorgen, op basis van moederschap?*

We willen het begrip moederschap in eerste instantie verkennen, wat bedoelen we ermee? Het Engelse 'care' is anders, zorgen/ zorgzaam

Antoon: 'Care' is het Engels voor 'zorg', maar het wordt vertaald als moeder of moederen, dat het daarvandaan komt?

Suzan: 'Zorg' en 'verzorging' zit erin.

Gerard: De betekenis van moederschap in de termen van 'moederen' past heel erg in een verander-denken. Moederschap kun je zien als een bepaalde positie of rol in de samenleving. Als het 'moederen' wordt, komt er een aspect bij namelijk de activiteit van het moederen.

Marloes: Daar gaat het ons om. Morgen ga ik met haar hierover praten. Over een tijdje kan ik er iets over aanleveren.

Gerard: Het is belangrijk dat je aangeeft wanneer je iets kunt aanleveren.

Antoon: Het interessante is, dat het persoonlijk speelt en in een specifiek maatschappelijk domein dat als het ware ingekapseld wordt. Je moet steeds laten zien dat je bestaat en het maatschappelijk effect ervan dat je wilt bereiken, dat het doorwerkt naar andere maatschappelijke domeinen, dat vind ik er boeiend aan.

Monique: Zit er dan ook nog een link in naar de kinderopvang?

2. 'Mijn eigen ondernemerschap als verandertraject' van Monique Ortlep

Gerard: Bij het bespreken van praktijksituaties gaan we als volgt te werk:

- a. Algemene informatieve vragen over het verandertraject.
- b. Als we het verandertraject helder genoeg vinden, gaan we over tot opmerkingen en vragen over mogelijke relaties tot de grondthema's van sociale verandering zoals uit het onderzoek naar voren is gekomen (zie 'Werkboek praktijk van veranderen'). Denk aan vragen als:

- Wat is hier het verandertraject?
- Wie is (zijn) de veranderaar(s)?
- Hoe wordt het sociale aspect ingevuld?
- Wat is de onderliggende visie op waarheid, werkelijkheid en methodologie?
- Hoe integratief is de benadering?
- Wat kunnen we zeggen over de methodische aspecten in dit verandertraject?
- Welke systeemvisie komt erin naar voren? Waar legt men de grenzen van het systeem?

We gaan een confrontatie aan tussen de praktijk en wat wij zien als belangrijke grondthema's van sociale verandkunde. Het hoeven niet alleen de grondthema's uit het boek te zijn, we hebben allemaal ook onze eigen grondthema's. Het gaat erom de sociale verandkunde helder over het voetlicht te krijgen en hoe inspirerend die misschien kan zijn voor onze manier van werken in de praktijk.

- c. We eindigen altijd met een rondje suggesties/ideeën/adviezen van iedereen. We hopen dat degene die de praktijksituatie inbrengt ook echt iets met die suggesties kan.

a. Informatieve vragen

Monique licht toe: Eigenlijk heb ik de rode draad van mijn loopbaan op dit A4-tje gezet. Daar komt het uit voort. De bedoeling is om te finetunen: Wat doe ik nou eigenlijk? Mijn wens is om dit uit te werken en duidelijker te kunnen maken wat ik doe. Ik bevind mij op het snijvlak van creativiteit en sociale verandkunde. Ik voel ook wel heel veel raakvlakken met jou, Marloes. Ik verwacht niet dat ik na deze bijeenkomst een heel plan heb, maar ik sta open voor feedback, vragen en opmerkingen.

Gerard: Zoals ik het lees, staan er twee belangrijke elementen in jouw missie: veroordeel niet, neem een onderzoekende open houding en het belang van een adequate emotieregulatie bij veranderprocessen. 'Creatief verandermanagement', is de titel waaronder jij een ondernemerschap zou willen opzetten. Wat bedoel je hiermee en hoe pak je dat aan?

Marloes: Je schrijft dat je mensen en organisatie tot hun authentieke kern wilt brengen, wat bedoel je met die authentieke kern?

Monique: Dat is een goede vraag. Ik heb er ook wel over nagedacht: Wat is dan authentiek, of authenticiteit? Iets oorspronkelijks. Het heeft te maken met je wil, heel dicht bij jezelf. Maar ik weet eigenlijk ook niet zo goed dit te formuleren. Maar als het er is, voel je dat het er is. Net zoals in kunst, als iets heel authentiek is. Maar hoe zou je dat onder woorden moeten brengen? Ik ben daar zelf ook naar op zoek.

Antoon: Een soort eigenaarschap?

Gerard: Je hebt het over de authentiek kern van mensen en organisaties. Wat bedoel je dan precies te zeggen? Als ik het goed begrijp heeft het ook iets te maken met een *werkelijk menselijk* contact. Je kunt je afvragen wat je dan bedoelt onder 'werkelijk' contact, kan dat ook telefonisch zijn bijvoorbeeld? Je maakt er namelijk opmerkingen over dat we steeds op onze telefoon en op sociale media zitten. Er is iets dat je daarmee bedoelt, dat is mijn vraag.

Monique: Dat is ook wat ik vaak terug heb gekregen in projecten. In allerlei werkervaringen, zowel in organisaties, projecten, als een-op-een. Ik krijg vaak terug dat het heel authentiek is wat ik doe, dat het heel oorspronkelijk is.

Marloes: Kan het zijn dat het misschien gewoon 'anders' is, anders dan wat ze doorgaans ervaren?

Monique: Het is zeker anders. Mijn vorige baas heeft het echt zo aan mij teruggegeven, dat door het door mijn eigen authenticiteit en openheid kwam en omdat ik mezelf heel kwetsbaar opstel, dat er iets is opengebroken in de organisatie. Dat woord authentiek heeft zij letterlijk zo ook op LinkedIn gezet.

Nelly: Je zou kunnen uitzoeken bij haar, wat ze daarmee bedoelde, anders blijf je in een cirkel redeneren.

Gerard: Je herkent het zelf ook en je herkent het waarschijnlijk ook wel bij anderen.

Marloes: Je noemt het woord 'kwetsbaarheid'. Dat zie ik niet in je stuk staan, maar dat is wel heel belangrijk.

Nelly: Je spreekt van 'ontkoppeling', maar is het wel ontkoppeld? Authenticiteit zit er altijd 'in'; is die wel te ontkoppelen? Je duidt het als ontkoppeling en daar bleef ik op haken. Klopt dat wel? Wat is dan die ontkoppeling?

Gerard: Het gaat erom dat wij een duidelijker beeld krijgen van waar jij mee bezig bent. Je hoeft niet alles nu uit te werken.

Nelly: Het gaat dan vooral over hoe je kijkt. Kan een contact via sociale media ook gekoppeld zijn aan authenticiteit?

Gerard: Je spreekt van jouw ondernemerschap als een verandertraject. Hoezo is het een verandertraject? Bij welke doelgroep ligt de behoefte om tegen betaling en creatieve middelen die twee belangrijke waarden die je in jouw missie formuleert, te realiseren? Welke materiele, financiële belangen kunnen hiermee worden gediend? Kun je dat verhelderen?

Monique: Nee, daar heb ik geen verdienmodel op.

Gerard: Daar kunnen straks suggesties op komen, want het gaat over ondernemerschap. Je wilt met jouw belangrijke waarde, authenticiteit, kennelijk iets doen.

Jan: Ter aanvulling: Het is eigenlijk een klassieke vraag over macht en tegenmacht: Wat remt en wat zijn de financiële belangen en het belang van authenticiteit? Het is een mooi plan, maar waar zit de tegendruk? Financieel is het moeilijkste antwoord.

Gerard: Ja, je moet oproeien tegen meer dan alleen maar een financiële kwestie. Als jij het aannemelijk wilt maken, dan zijn er misschien wel financiën voor te vinden.

Antoon: Is dan de vraag: Als je dit wilt realiseren, waar zitten dan de tegenkrachten die je ervan weerhouden?

Antoon legt de vraag voor of het de bedoeling is dat alleen de vraag wordt gesteld of dat het antwoord ook gegeven wordt door de inbrenger. Gerard geeft aan dat het aan de inbrenger is om na te gaan of ze er een antwoord op kan geven of dat ze er verder over wil nadenken en uitwerken.

Suzan: Ik merk het lastig te vinden om inhoudelijke vragen te stellen, omdat ik steeds maar blijf denken: Wat wil je nu precies van ons weten?

Anneke: Je schrijft: vanuit meerdere perspectieven leren kijken en handelen, competenties versterken. Ik ben nieuwsgierig naar welke competenties.

Monique: Ik vind dat wel een goed punt en het ligt dicht bij wat ook al wordt besproken. Ik heb een loopbaan achter de rug en op een bepaald moment ben ik ziek geworden en ik kan eigenlijk alleen nog maar doen wat heel dicht bij mijn eigen kern ligt. Dus ik ben gewoon gaan samenvatten op één A4: Wat drijft mij nou, wat kom ik hier nou eigenlijk doen? Ik heb het op een A4 samengevat, omdat ik ook de ervaring heb dat mensen vaak niet heel veel tijd

hebben om lange rapporten te lezen. Dat is de vraag die ik ook wel terugkrijg van andere mensen: Ik ben iets aan het doen, maar wat doe ik nou eigenlijk?

Suzan: Wil je dan van ons opmerkingen of vragen krijgen over wat hier staat over drijfveren of kern? Kun je daar dan een volgende stap mee zetten?

Monique: De vragen die hier staan over veranderen zou ik best kunnen uitleggen en er een soort notitie van kunnen maken, maar ik vind het prettiger om dat in dialoog te doen dan dat ik dat achter mijn computer zit te doen. Want in alle verandertrajecten ben ik gewoon zo begonnen, met één A4 en dat bracht mij altijd het verst.

Antoon: Ik hoor je net zeggen "Ik ben heel ziek geweest en ik ga alleen nog maar iets doen, dat dicht bij m'n kern blijft". In je hele verhaal hoor ik, dat je altijd zo werkt, dus ook voordat je ziek was. Het heeft dus niets met je ziekte te maken?

Monique: Nee, maar wat er wel mee te maken heeft is, dat ik een kloof ervaar op de arbeidsmarkt en dat ik in een gewone baan niet meer mee kan en dat ik nadrukkelijk expliciet moet maken wat ik hier precies kom doen, als ik kijk naar de vragen die er ook vanuit het sociale domein maatschappelijk spelen. Toen ik zelf werkzaam was in het welzijnswerk, merkte ik ook dat we als beroepsgroep onze positie niet zo sterk konden maken. Het is volgens mij dan ook een groter thema, dat je op een bepaald moment ook heel duidelijk moet kunnen maken waar precies je kracht zit.

Anneke: Je wilt vanuit meerdere perspectieven leren kijken en handelen. Welke competentie wil je versterken? Heeft dat ook te maken met emotieregulatie?

Monique: Het is vooral dat ik gewerkt heb met de integratie tussen sociale en emotionele competenties. Ik zoek meer die samenhang.

Gerard: Je verwijst ook naar het concept van het 'multidimensionaal zelf'. In de afstemming tussen de verschillende zelf-aspecten lijkt de competentie te zitten.

b. Relaties tot grondthema's van sociale veranderingkunde

Gerard maakt een start met de 2^e vraag. Je spreekt van 'aanboren' van creatieve vermogens. 'Aanboren' is een werkwoord. De vraag is van: "Wie werk hier?" Wie boort aan en hoe gaat dat aanboren in z'n werk? Hoe verloopt dit proces? Kun je er iets over vertellen? Met dat werkwoord leg je een relatie tot het eerste thema: Wat is veranderen? Veranderen versta je als "aanboren van creatieve vermogens".

Monique: Ik doe dat nooit alleen! Ik werk altijd samen met verschillende partijen. Ik doe bijvoorbeeld een voorstel en schrijf een plan samen met de betrokkenen. Daar zet ik dan ook gedichten of creativiteit bij in. Bij mijn vorige werk heb ik dat ook gedaan. Het ging over ervaringsverhalen als middel bij de 'Broedplaats Zorg'. Met mijn collega's zijn we gaan kijken naar wat voor een plan we zouden kunnen maken, welke mensen we zouden kunnen benaderen. Betrek je er verschillende partijen bij? Toen heb ik negen ervaringsverhalen opgehaald, waaronder die van mezelf. Interviewvragen voorgesteld, maar ook medeontwikkeld met de mensen die in de projectgroep zaten. Onderzoeksvragen waren niet heel plat van 'Wat is je overkomen en waardoor ben je ziek geworden?', maar ook 'Waar zit je inspiratie, je kracht?' Mensen vertelden iets over muziek of over een kunstwerk. Dat zijn uiteindelijk de verhalen. Als mensen het verhaal zelf konden schrijven, dan liet ik het hen ook zelf schrijven.

Gerard: Het creatief vermogen zit dan in het schrijven?

Monique: Ja, of het ontwikkelen van een filmpje.

Suzan: Wat zou er zijn gebeurd als jij daar niet bij was?

Monique: Dan was het een veel statischer onderzoek geweest. Dan was dat creatieve stuk er niet in gezet en was het plan niet zo in de organisatie gedragen.

Marloes: Wat was het doel van die groep? Wat was jou gevraagd?

Monique: Dat is eigenlijk wel interessant. De vraag was eigenlijk anders dan wat eruit kwam. Dat is ook wel interessant als het gaat over sociale verandering en creativiteit.

Broedplaats Zorg was een digitale broedplaats. Die broedplaats moest gevuld worden met verhalen. Eigenlijk was het zo dat ze geen mensen konden vinden die zich wilden verbinden aan die broedplaats. Dus mijn opdracht van de organisatie was: meer leden en een vlogteam. Dit hing ook af van subsidie.

André: Als iets niet gevuld wordt, is er misschien iets aan de hand?

Monique: Uiteindelijk was mijn conclusie dat het meer een beleidsinstrument was. Niemand wilde op die broedplaats. Ze wilden wel met mij een verhaal delen. Er zijn ook mooie verhalen gekomen. Het was meer een middel, maar er kwam niets van terecht, want het werd niet door de mensen gedragen.

Jan: Is daardoor de organisatie zelf veranderd? Wilde die veranderen? Was het, cynisch gezegd, een soort zoethoudertje? Los van wat individuele mensen inbrengen? Heeft het structureel iets veranderd? Dat boeit me. Want de opdrachtgever, wie dan ook, is bang dat hij zelf verandert. Willen ze dat, doen ze dat en waar ligt de grens?

Monique: Laat ik het zo zeggen: Mijn directeur was vrij cynisch om mij aan te nemen, omdat ik een heel atypisch profiel heb. Ik heb toch de kans gekregen om het op te pakken. Maar ze zei: De financiering houdt op, ik kan je niet meer aannemen, maar ik had je wel graag aangenomen, omdat je wat toevoegt aan het team. Ik voel jouw worsteling ook, Marloes: Creativiteit, sociaal en dat te moeten bevechten.

André: Maar hoezo bevechten? Want ik word meteen enthousiast als ik hoor over creativiteit. Want als je met bewoners aan de slag gaat met creativiteit of dat in te zetten om iets voor elkaar te krijgen, dan hoef ik dat nooit te bevechten. Ik zoek altijd naar dat soort middelen om een keer anders te doen dan om tafel te zitten en te praten. Ik heb met jongeren bijvoorbeeld graffiti's gedaan en daar hoef je niets voor te doen, dat gebeurt gewoon. Dat spreekt aan als je dan aansluit bij hen.

Gerard: Heeft dat dan te maken met de insteek die jij hebt als opbouwwerker?

André: Dat zou kunnen. Ik zoek altijd naar waar ik kan aansluiten.

Gerard: Jij hebt daar een betaalde functie en daarbinnen kun je zo werken.

André: Nou, zo makkelijk is het niet. Het project waarin ik werk heb ik moeten bevechten bij de gemeenteraad. Met story-telling heb ik dat voor elkaar gekregen als structurele inzet. En ik houd helemaal niet van structurele inzet, maar dat terzijde.

Monique: Maar je zegt wel dat je dat hebt moeten bevechten.

André: Ja, bij de politiek, maar niet bij de mensen waar het om gaat.

Monique: Dat ervaar ik ook wel. De mensen zijn heel enthousiast over sociaal creatieve dingen, maar mensen laten zich niet lenen voor een platform waar ze niet intrinsiek voor gemotiveerd zijn.

André: Dat klopt.

Gerard: We zitten nu te denken op organisatieniveau. Maar als opbouwwerker heb je wel een betaalde functie van waaruit je die creatieve middelen kunt inzetten. Maar dat heb jij, Monique, dus niet. Jij moet op zoek naar een betaalde functie en je vraagt je af of je een eigen ondernemerschap vanuit jouw missie kunt opzetten.

Monique: Ik ervaar wel dat er best wel geld voor is. Maar het is allemaal erg in het vierkant en weinig integratief op die sociale, cognitieve en creatieve competenties.

Jan: het is vaak bedreigend voor organisaties en bestuur. Je kunt gelijk hebben en cynisch gezegd: "Laat maar lekker filmen", maar op het moment dat het de organisatie raakt of de directie raakt, want die moet ook eigenlijk veranderen, maar dat willen ze niet 'want ik ben de baas'. Dan is er een kloof tussen lekker bezig met elkaar en op een ander niveau structureel iets veranderen.

c. Rondje Suggesties en adviezen

Gerard stelt voor om te starten met een rondje suggesties of adviezen aan Monique.

Anneke: Netwerken is heel belangrijk, zoals bijvoorbeeld een vrouwenplatform. Ik neem zelf deel aan een platform waaraan 70-jarigen deelnemen. Daar kunnen jonge vrouwen bij die op een andere manier werken om hun doelen te halen. Een netwerk om jezelf te profileren is heel belangrijk.

Antoon: Ik vind het A4tje voor zichzelf spreken in de zin dat de authentieke kern in de werkwijze wel ontdekt is. Veel ondernemerschap vraagt ook om veel contacten maken en af en toe levert dat iets op en daaruit ontstaat ook een netwerk. Gezien de beperkte energie zou ik geneigd zijn de 'koude contacten' weg te laten, omdat het zoveel energie kost om op al die plekken te zijn en je verhaal te houden. Ik zou hier een soort van pitch van maken met ervaringen en in je netwerk een kop koffie te gaan drinken.

Suzan: Daar sluit ik me volledig bij aan. Er zijn zoveel gemeentes die dit soort opdrachtnemers heel interessant vinden. Tja, op de goede plek op het goede moment zijn. Zodat jij het geld niet hoeft te zoeken, want jij gaat het geld niet vinden. Dus je heel erg richten op de warme contacten die je hebt en af en toe zal het raak zijn. Ook bij gemeenten.

Antoon: En niet gefrustreerd raken, want dat kost ook energie.

Jan: Ik wens je ten eerste heel veel sterkte en succes. Het ZZP-en herken ik wel. Hoe exploiteer je wat je hebt geleerd en wat men er aan kan hebben? Ik zou zeggen een handleiding maken van "Dit heb ik meegemaakt, we hebben onderzoek gedaan en vijf mensen zijn op hetzelfde punt beland..." Dan krijg je allerlei belastingtoestanden en wat dan ook. Maar als je wetenschappelijk bezig wilt zijn: Hoe exporteer je? Dit heb ik ervaren. Dit heb ik bestudeerd als andragoog en we hebben een methode gevonden met vijf andere mensen in dezelfde situatie. Dan heb je een soort export gemaakt van je kennis.

Liesbeth: Als je acquisitie zelf moet doen, kost dat heel veel tijd en energie. Er zijn andere mensen die daar goed in zijn. Je hebt ook gespecialiseerde bureaus die hiermee bezig zijn, die overal inschrijven. Maar vooral andere mensen laten doen, niet zelf doen, dat is zonde van je energie. Het is ook specifieke kennis om op zoek te gaan naar geld. Dus zo min mogelijk energie in steken en deskundige mensen om je heen zoeken die dat overnemen.

André: Ik dacht ook net aan fondsen. Er zijn zoveel fondsen die je hiervoor kunt aanschrijven, maar dat moet je wel altijd doen in samenwerking met organisaties waarvoor je iets gaat doen. Het is ook leuk om er stukken voor te schrijven. Dat is ook een creatief proces. Daar zitten mogelijkheden in.

Gerard: Fondsenwerving is ook een verhaal op zich.

Nelly: Ik denk dat creativiteit en authenticiteit veel meer in elkaar verweven zit en of je dat nu als belangrijkste noemer moet hanteren weet ik niet. *Toon* het vooral aan in de beschrijving van je methode, je plan of pitch of wat dan ook.

Marloes: Hoe kan ik laten zien dat deze manier van werken een meerwaarde heeft? Welke creatieve skills zet jij als kunstenaar en veranderaar in? Waar maak je gebruik van, schilderen

of poëzie, en welke mogelijke uitkomsten kunnen er dan ontstaan? Bij een kunstzinnig proces kun je nooit vooraf zeggen wat het eindresultaat is. Dat is lastig. Maar zorg dat je voorbeelden hebt van dit is wat er mogelijk uit zo'n proces kan komen. Ook misschien met voorbeelden onderbouwen, zoals bijvoorbeeld het verminderen van stress en angst. Dit is ook heel erg de creatieve therapie-kant. Waar positioneer jij je? Maak daar een keuze in. Gerard: Ik heb inderdaad het gevoel dat het plan concreter moet worden uitgewerkt, met voorbeeldsituaties, waar je de context ook bij haalt. Dat overtuigt vaak heel goed. Wat werkte en waarom werkte dat? Wat betreft je visie en je missie: die zijn sterk normatief gekleurd en je vraagt je daarbij af wat de onderliggende visie op waarheid is. Het lijkt nogal sterk gekleurd te worden door het persoonsgerichte paradigma in de sociale veranderingkunde. Dat kan, maar dat moet je dan wel onderbouwen. Het lijkt immers dat je visie smal is, terwijl je dat volgens mij niet zo bedoelt. Ik zou die missie minder normatief inkleuren. Redeneer meer vanuit de belangen van de doelgroep en vanuit de belangen van de mogelijke financiers. Wat is bijvoorbeeld het belang van sociale cohesie dat in de samenleving wordt bedreigd door een toenemende polarisatie? De kosten van de toenemende polarisatie, de kosten voor de gezondheidszorg, de angst voor vreemden. Je gaat terug naar een soort authenticiteit, dat is prachtig en dat kun je terugleggen op de mensen, maar ook op de samenleving. Wat is authentiek? Als je een meer authentieke samenleving wil, hoe verhoudt die zich tot een gepolariseerde samenleving? In dat verband zou ik ook wel goed vinden, als je dat ziet zitten, hoe je sociale verbinding kunt bevorderen. Er is volgens mij ook behoefte aan sociale verbinders. Er wordt gepolariseerd bij het leven, of het gaat over de boeren of de oorlog in Gaza. Door het belang van sociale verbinders centraal te zetten en daar een bijdrage aan te leveren kun je bij belanghebbende financiers echt wel terecht.

Gerard: Kun je, Monique, iets met al deze suggesties en adviezen?

Monique: Ik kan hier zeker wel wat mee. Ik ga hiermee aan de slag.

Gerard: Het is heel interessant om de volgende keer in het beginronde misschien iets te vertellen of je inderdaad verder bent gekomen in je verandertraject. Ik zou het mooi vinden als we zo elkaar op de hoogte houden van ontwikkelingen in de verandertrajecten. Een volgende keer kunnen we onszelf een beetje voorbereiden op dit beginronde en dan gaat zo'n groep ook een rol spelen bij het versterken van de reflectie op je eigen praktijk en de voortgang daarin.

3. Een verandertraject over stedelijke verduurzaming, gezien vanuit de correspondentie tussen Frits Raaphorst en Gerard Donkers

Gerard leidt in: De vorige keer was Frits op de platformbijeenkomst aanwezig. Nu is Frits er zelf niet. De vorige keer hadden we afgesproken dat wij de ervaringen van Frits met betrekking tot stedelijke verduurzaming als praktijksituatie zouden bespreken. Hij heeft mij na de bijeenkomst van de vorige keer gemaild dat hij veel herkenning en ook veel erkenning van ons had gekregen voor zijn teleurstelling over zijn plan voor stedelijke verduurzaming, waar hij als beleidsmedewerker zo lang met veel mensen aan had gewerkt heeft, gewoon in de la van de gemeente verdween. Daar is niets mee gedaan. Dat bleek de vorige keer iets dat ook andere mensen hadden meegemaakt. Na die bijeenkomst schreef hij mij, dat hij er vandaag niet meer bij zou zijn. Hij schreef mij de volgende brief die ik hier wil voorlezen. Deze brief kun je zien als een soort afronding van de correspondentie tussen Frits en mij.

Frits vindt het goed dat ik zowel de correspondentie inbreng als de brief die hij op 16 oktober 2023 aan mij heeft geschreven. Hij wilde er niet bij zijn en hij legt uit waarom.

Gerard

Het valt mij zwaar, maar ik kan toch niet tegen mijn gevoel in doorgaan met mijn bijdrage aan het platform in oprichting. Ik heb het hele weekend continu geprobeerd er over na te denken hoe ik het moet aanpakken maar mijn geweten, mijn ziel kan het niet aan. Mij bezighouden met dit onderwerp gaat mij echt niet lukken. Ik ben altijd iemand van aanpakken geweest en deze vorm van getheoretiseer rondom de onderliggende beweegredenen van mensen in voor ieder weer steeds een andere specifieke situatie, daar ben ik nu niet geschikt voor. Mijn casus is denk ik ook niet onvervangbaar. Het is er gewoon een zoals oneindig veel gelijke situaties, zoals ook al bleek in de sessie van afgelopen vrijdag.... een voorbeeld van kleingeestig gedrag van individuele personen die hun macht misbruiken om hun eigen agenda te volgen. Dit veranderen in de mens zal wellicht nooit mogelijk zijn. Het gebeurt in het klein en in het groot. Het is onontkoombaar en onvermijdelijk. Ik heb gepoogd het handleidingboek van jou te lezen, maar dat is mij in deze absurd gruwelijke tijd gewoon niet mogelijk

Nu wordt al mijn aandacht opgeslokt door mijn intense verdriet over alles wat er gaande is in Gaza en Israël. Ik heb al bijna heel mijn leven een sterke band met bevriende mensen in Israël waar ik veel ben geweest in mijn jeugd en ook enkele jaren geleden met mijn gezin om ze kennis te laten maken met dit deel van mijn leven. Maar ook toen al was ik altijd kritisch en vooral kwaad over hoe het land Israël omgaat met zijn Arabische en Palestijnse inwoners. En nu dit. Het is zo intens gruwelijk, zo extreem vernietigend dat ik eigenlijk niet meer weet hoe ik nog moet leven in dit zo veilige en zo extreem bevoorrechte deel van de wereld. Dit gaat de mens en de wereld totaal in ellende storten. Dit is totale waanzin. En om mij dan in deze theoretische vraagstukken te verdiepen is zo onwerkelijk, zo absurd bijna... ik weet ook niet wat ik dan wel moet doen, maar dat is een andere vraag.

Het zou misschien juist een mooie afleiding kunnen zijn om hier nu in te duiken, maar dat kan ik niet aan mijn innerlijke geweten toestaan.

Ik hoop dat je het een beetje begrijpt of er tenminste begrip voor hebt, maar ik kan mij nu gewoon niet mentaal afschotten van deze gruwelijk waanzin waarin de wereld zich momenteel gestort ziet. Aan mij zullen jullie zo ook weinig gaan hebben.

Daarom trek ik mij terug en zie ik af van verdere deelname aan jullie onderzoeksplatform.
Sorry

Frits Raaphorst

Ik heb Frits gevraagd om deze brief te mogen voorlezen, omdat het eigenlijk een soort afsluiting is van de hele correspondentie die we hebben gehad. Hij komt niet, dus hij brengt ook niets in, maar we hebben wel een correspondentie erover gevoerd. Ik heb toen besloten in overleg met hem om deze praktijk in te brengen. Dat is zijn verandertraject.

Ik kende Frits overigens helemaal niet. Ik had het boek *Naar een leefbare aarde*, geschreven en daar reageerde hij op en schreef een eerste mail naar mij. Daar is een correspondentie uit gevolgd. Overigens begreep ik later dat ik een verduurzamingsproject van zijn dochter als voorbeeld had gebruikt in het boek.

a. Informatieve vragen

Wie heeft er een informatieve vraag?

Jan: Ik zou niet zeggen dat ik over een tijdje zo'n brief ook zou schrijven, maar ik kan me er verwant mee voelen. Hij zegt eigenlijk, het zijn geen wetenschappelijke vragen, het zijn emotionele vragen en het zijn religieuze vragen, het zijn zingevingsvragen die de wetenschap erbuiten heeft gesteld. Die vragen zijn levensgroot. Naar mijn idee gaan alle religies over 'door het duister naar het licht'. Als het gaat over handelingsvaardigheden, dan krijg je religieuze vragen over hoe we samen door de duisternis van de wereld gaan.

Gerard: We gaan even terug naar wat de bedoeling is voor vandaag. Hier is een correspondentie tussen een lezer en een auteur. Dat is het onderwerp en niet allerlei andere mooie beschouwingen.

Jan: Hij zegt ook: Ik houd me met andere vragen bezig dan de wetenschap. Hij geeft aan het hier niet te kunnen vinden, maar er zijn naar mijn mening plekken genoeg - ik noem maar religie - om daar op uit te komen.

Gerard: Waar zegt hij dat?

Jan: Ik lees van: Lekker dat jullie bezig zijn, maar mijn hart is vol van andere dingen. Zo lees ik het. Die andere dingen vul ik meteen in, dat dat iets is ver buiten de wetenschap, emoties, creativiteit.

Gerard: Graag terug naar dit verhaal.

André: Ik vond het een mooie correspondentie. Het getuigt van 'elkaar heel houden'. Dat vond ik heel ontroerend.

b. Relaties tot grondthema's van sociale verandering

Gerard: Maar dat is geen informatieve vraag. De volgende vraag is: Zien we relaties met de grondthema's van sociale verandering?

Monique: Volgens mij staat het er vol mee. Het gaat over 'bottom up en top down', daar reageert hij sterk op. Terwijl jij het voorstelt als een combinatie.

Gerard: Daar lag inderdaad een discussie: of top down of bottom up. En ik treed dan uit die discussie en zeg: Het is en-en. Want bottom up werkt niet zonder een top down ondersteuning.

Nelly: Is dat ook een visie op waarheid?

Gerard: Mijn stelling is: Er is niets mis met een top down benadering, mits het ingebed is in een bottom up. Het is een en-en verhaal en daar ligt naar mijn idee het probleem van Frits. Hij geeft aan dat de bottom up benadering, waar hij veel ervaring mee heeft in het werken aan verduurzamen op verschillende plekken, niets uithaalt, dat het niet werkt. Hij vindt daarom dat er vanuit de landelijke overheid moet worden ingegrepen, wil je werkelijk zoden aan de dijk zetten wat betreft de verduurzaming. Daar zit een debat. De vraag is dus: Hoe ligt de relatie tussen bottom-up en top down benadering bij verduurzamen?

Nelly: Er zit ook nog een soort vraag onder van 'wanneer is een verandering een verandering?' Want ook al lijkt het resultaat niet te zijn behaald, heeft het mensen wel aan

het denken gezet. Vaak verander je zonder dat dat zo heel duidelijk is. Ik zeg wel eens dat het goed is om het wiel opnieuw uit te vinden, omdat je dan een veranderproces ook zelf doormaakt.

Gerard: Dat verwijst dan naar een ander grondthema van sociale verandkunde: de relatie tussen inhoud en proces. Het gaat Frits om de inhoud en dat is ook zijn opdracht: Stedelijke verduurzaming. Daar heeft hij ook veel voor betekend. Hij bagatelliseert een beetje wat hij heeft gepresteerd. Zo heeft hij windmolenparken gerealiseerd en de aanbesteding geregeld dat allemaal windmolens vanaf de Moerdijkbrug tot aan België komen te staan.

André: Zit er dan ook nog een ander thema in? Want je zegt ergens dat je niet mee wilt gaan in zijn radicalisering. Ik snap hem wel, maar jij zegt: ik wil daar uit blijven. Maar dat radicaliseren doen bedrijven en overheden wel. Die radicaliseren erop los. Jij zegt dan dat je daar niet in mee wilt gaan, maar ik begrijp hem wel, omdat anders die veranderingen er niet komen.

Gerard: Radicaliseren betekent dat je kiest voor één pool: de strijd aangaan. Dat is absoluut niet waarvan ik zou zeggen dat het niet aan de orde is. Ik heb het over een en-en verhaal. Je mag rustig radicaliseren, maar je moet *tegelijktijd* ook gericht blijven op verbinding. Het gaat dan over scheiden en verbinden. Mijn stelling is dat je juist in het spanningsveld van de tegenpolen moet gaan zitten en niet alleen een polair standpunt innemen. Je moet ook naar de verbinding zoeken. In het eenzijdig monopolair denken ligt een probleem.

Nelly: De macht gaat ook een rol spelen. Dat hoor ik terug bij jou André. Je kan dat wel willen, maar het is een 'Goliath en David' situatie.

Gerard: Het gaat er in onze correspondentie over dat Frits heel inhoudelijk betrokken is op zijn werk en daar uiteindelijk ook heel erg teleurgesteld in is. Hij kon het ook niet meer aan. We hebben anderhalf jaar met elkaar gecorrespondeerd. Hij ging het boek helemaal lezen en bij iedere paragraaf begon hij weer te reageren. Totdat hij schreef dat hij ermee ophield en niet verder meer wilde lezen, omdat hij er niet langer tegen kon.

Daarop hebben we een persoonlijke afspraak in Utrecht gemaakt. Dat is een bijzonder interessante middag geweest. Frits begon te vertellen dat de mensen toch gaan vliegen, terwijl ze allemaal mooie idealen hebben. In mijn ogen was dat weer een klaagverhaal. Ik merkte dat we elkaar wel mochten en na drie kwartier zei ik hem: "Weet je wat ik vind? Ik vind je een drammer. Ik ken alle argumenten die je geeft. Ik vind het ook verschrikkelijk. Maar ik lig er niet wakker van en jij wel. Ik denk dat je zo mensen van je vervreemdt. Ik vind het ontzettend sympathiek dat iemand zo voor zijn idealen gaat". Toen werd hij stil en gaf hij aan, dat hij inderdaad steeds meer geïsoleerd was geraakt door zijn neiging om mensen steeds maar te willen overtuigen. Frits zei, dat hij niet dacht dat hij dat nog ooit zouden kunnen veranderen.

Monique: Ik vind het heel leerzaam. Ik heb met veel bevoegenheid het stuk gelezen. Maar is het de bedoeling dat we Frits nog iets teruggeven of staat dit op zichzelf?

Gerard: Hij verwacht niets, maar ik zal hem wel op de hoogte brengen, als het verslag klaar is, dat hij dat kan krijgen als hij dat wil. Dan kan hij lezen hoe wij het erover gehad hebben.

Jan: Jouw ervaring op dat moment in dat station, dat is storytelling. Ik zat er helemaal in naar mijn gevoel. Dat is iets anders dan een wetenschappelijke analyse. Ik heb zo'n uitspraak van Einstein in m'n hoofd: "Je kunt het gelijke niet met het gelijke bestrijden" Dus je zult er iets boven of beneden moeten vinden, waar je elkaar in vindt. Op het moment dat je probeert op het gelijke niveau, zoals welzijnswerk vaak doet, kom je er niet. Je komt er wel met het hogere, ik noemt het religie, cultuur of creativiteit. Als je die hogere lagen niet meetelt en

alleen in het wetenschappelijke middengebied het gelijke zit te bestrijden, dan lukt de verbinding niet.

Gerard: Die correspondentie is eigenlijk geen discussie, maar het is een zoeken met elkaar naar waar we staan.

Jan: Dat opent voor mij iets anders. Jij hebt er gezeten en hij heeft je geraakt en jij hebt hem geraakt, daar kan ik mee verder.

Gerard: Ik vond het ook zeer ontroerend. Als je daar ook de wereldpolitiek nog bij gaat halen. Ik begreep heel goed wat hij bedoelde. Ik kon daar ook met mijn eigen ervaringen op ingaan. Dat was het punt niet. We hadden het over Aristoteles en over de Franse filosoof Michel Foucault, een structuralist bij uitstek, die het over disciplineren heeft. Ik zei hem dat het interessant zou zijn als hij het laatste boek van Michel Foucault eens zou lezen. Daarin heeft Foucault het over de vrijheid. Foucault is op zoek naar de mogelijkheid van mensen om onder al dat structureel geweld van de disciplinerende macht, ook de macht van het humanisme, toch te komen tot die vrijheid (over authenticiteit gesproken). Foucault is in zijn latere werk uitgekomen bij de Griekse cultuur waarin de zorg voor jezelf heel erg centraal stond, heel concreet ook. Ik zei tegen Frits: "Wat ik bij jou mis, is die zorg voor jezelf. Je bent heel erg bezorgd over de samenleving en wat er allemaal gebeurt in de wereld."

André: En dat in relatie tot het vervreemden van zijn omgeving.

Nelly: Zo ga je er ook wat boven hangen, zoals Jan ook aangeeft. Door het over die denkers uit het verleden te hebben, stap je er even uit.

Gerard: Omgevingsverandering kan niet zonder zelfverandering. Dat is nodig om het vol te kunnen houden, want zo houd je dat niet vol. Frits kon op een gegeven moment niet goed meer tegen dat positieve zoeken van mij naar mogelijkheden van verduurzaming. Ik zei hem, dat als je me goed kent er ook wel een pessimistische kant aan mij zit. Maar ik vind wel, dat als je het hebt over *veranderen*, dat dit thema in de kern toch een positief iets is. Dus die zorg voor jezelf hoort daar ook bij.

Suzan: Het meest prominent in die hele discussie vond ik hoe je jezelf als veranderaar meeneemt. Hij is teleurgesteld, maar had kennelijk ook een bepaald idee of gevoel over veranderen, dat je van A naar B komt als je je zaakjes maar op orde hebt. Als dat niet gebeurt, is dat iets waar hij niet mee om kan gaan, denk ik. Terwijl er bij jou die positieve grondtoon in zit. In dat hele kronkelige traject van drie stappen naar voor en twee naar achter, zie jij dat stapje naar voren. Hij ziet alleen die twee stapjes naar achteren.

Nelly: Ook de hoop tegenover de achterdocht speelt er door heen.

Gerard: Dat was ook mijn gevecht. Ik heb dat boek in opdracht geschreven. Er werd gevraagd door de Kring of iemand een notitie wilde maken over wat andragologie zou kunnen bijdragen aan verduurzamen. Toen heb ik mijn vinger opgestoken en is dat boek er gekomen. Maar ik heb door het lezen wat er in al die internationale rapporten staat, ervaren dat er heel wat mis is rond verduurzaming. Die rapporten zijn vaak heel goed wetenschappelijk onderbouwd. Ik ben met geologie bezig geweest en sterrenkunde. Ik dacht "Waar zijn we als mensheid toch mee bezig?" Als je naar een leefbare aarde wilt, dan moet er toch wel heel wat veranderen. Dat was voor mij ook een bittere teleurstelling. Ik was eerder veel positiever, maar nu besepte ik: het is niet vijf voor twaalf, maar vijf over twaalf. Dat men zo praat over klimaatverandering als dat we moeten accepteren dat de aarde misschien wel 2,5 graad of meer opwarmt, dan denk ik "Je weet niet waar je het over hebt." Dus zoals Frits het voelde, voelde ik het eigenlijk ook. Maar hoe kan het zijn dat jij er wakker van ligt en ik niet? Dat heeft iets te maken met dat je jezelf ook wat moet afschermen, denk ik.

Jan: In dat gesprek in Utrecht is er voor hem iets veranderd en voor jou iets veranderd. Er is op dat moment een verandering geweest bij jou en bij hem. En eigenlijk denk ik: laat de rest maar zitten. Voor mij zijn dat unieke momenten. Je kijkt elkaar in de ogen en je verandert. Er is niets enger dan iemand tegen te komen die je verandert. Zo ga je anders uit een vergadering dan dat je erin gaat.

Gerard: Dat confronteert je ook met jezelf. Ik vind dat communicatie altijd een dialoog voeren inhoudt en dat de ander in principe de ruimte krijgt om anders te denken dan jij denkt. Dat is voor mij heel vanzelfsprekend.

Jan: Je hoeft er niet op in te gaan, maar in de trein terug...daar begint het voor mij interessant te worden. Er heeft een verandering plaatsgevonden door twee mensen die elkaar hebben ontmoet. Dat zijn hele unieke momenten. Hij heeft die brief geschreven en ik denk dat daar heel wat aan vooraf is gegaan.

Antoon: Hier heb je iemand die zegt: mijn hartwand is verslapt als gevolg van hoge bloeddruk. Dus hier heeft iemand onderweg een afslag genomen met als gevolg dat hij het moeras is ingereden. Dan komt hij iemand tegen en heeft een goed gesprek, maar de schade is ontstaan. De lol voor ons zou dan zijn: Kunnen wij nou in gesprek met anderen een zodanige inbreng hebben, dat mensen niet het zijpad nemen en niet die schade oplopen?

Gerard: Op het laatst zei hij tegen me: "Gerard, ik ga weer verder met lezen." Dat heeft hij ook gedaan, want er kwam daarna nog een hele correspondentie. Maar hij botst op een wereld van onbegrip en kan niet meer positief zijn.

Antoon: Maar als er iemand een keuze kan maken is hij het. Hij is de enige.

4. Verdere afspraken

Antoon stelt voor om de bijeenkomsten in het vervolg voor te bereiden op basis van de grondthema's (half A4tje). Hij stelt voor dat ieder voor zich een korte notitie over de relatie tot de grondthema's maakt met betrekking tot het verandertraject van Frits en de correspondentie met Gerard en deze notitie tevoren opstuurt naar Gerard, die die notities dan verspreid onder de mensen die aangeven dat zij op de volgende bijeenkomst aanwezig zijn.

Gerard: Dat vind ik een heel goed idee. Als we ons die vraag naar de relatie tot de grondthema's stellen, dan denk ik dat we veel meer diepgang krijgen in de analyse van deze praktijksituatie. Het gaat erom dat we relaties leggen tussen de praktijk en de theorie van sociale veranderingkunde.

De volgende keer: Donderdag 11 januari 2024 om 13:30 uur in Zwolle.

Meld je aan bij Gerard als je komt dan stuurt hij je de benodigde informatie.

Op de agenda staat dan:

- A. Bespreking van de notities die gaan over de relatie tussen het verandertraject van Frits en Gerard en de grondthema's van sociale veranderingkunde.
- B. Antoon brengt als verandertraject in: *Hoe houden mensen zich staande?*